

Тарих фанининг илмий-маданий ва фалсафий асослари

Хонимқурова Нилуфар Ҳакимовна

Шеробод тумани 50-сон умумий ўрта таълим мактаби ўқитувчиси

Маданиятимизнинг пойдевори бўлган тарихий меросимизни тиклаш, таҳлил қилиш фақат илмий-назарий жиҳатдан катта аҳамият кашф этиб қолмай, айни вактда буюк алломаларимиз яратган маънавий хазинадан баҳраманд бўлишда, ижтимоий-сиёсий муаммоларни ҳал қилишда ва инсоннинг ҳар томонлама камол топишда муҳим омил ҳисобланади. Ҳаққоний тарихий билмасдан туриб эса ўзликни англаш мумкин эмас.

Ҳақиқатан ҳам тарих тажрибасини ўрганиш — давримизнинг мураккаб ижтимоий-сиёсий ходисаларини чукур идрок этиш ва тушуниб ётишга, озодлигимиз мустақиллигимиз ва равнақимизни қадрлашга, порлоқ истиқлол йўлида янги тараққиёт учун катта режалар белгилаш ва уларни амалга даъват этади. Ниҳоятда бой ва ранг-баранг тарихимизни идрок этиш — кишининг билим доирасини кенгайтирибгина қолмай, шахс ижтимоий-маънавий онгини юксак даражага кўтарилишига имконият яратади. Бундай олижаноб вазифани бажаришда **археолог, тарихчи ва шарқшунос** олимларнинг кейинги йилларда амалга оширган ажойиб кашфиётлари алоҳида ўрин эгаллади. Бинобарин, чексиз сахродаги қум уюмлари ва тақир ерлар остида ётган мунгли харобалар сирини очиш, чанг босиб ётган архив хужжатларини жиддий тадқиқ этиб тилга киритиш энг катта илмий жасорат эканлигини алоҳида қайд этиш лозим.

Ўзбекистон Республикаси биринчи Президенти Ислом Каримов одилона таъкидлаганидек, мустақилликка эришганимиздан кейин ҳалқимизнинг ўз юрти, тили, маданияти, қадриятлари, тарихини билишга, ўзлигини англашга қизиқиши ортиб бормоқда. Бу табиий ҳол чунки одамзод борки авлод аждоди кимлигини, насл-насаби, ўзи туғилиб вояга етган қишлоқ, шаҳар, хулласки, Ватанининг тарихини билишни истайди. Давримизнинг таниқли донишманди, инглиз файласуфи Жон Бернал ҳозирги замон миллатнинг маданий савияси унинг ўз тарихига бўлган муносабати билан белгиланади, деб бежиз айтмаган.

«Тарих» сўзи «*historia*» сўзидан олинган бўлиб ўтмиш воқеалар ҳақида ҳикоя, бўлган ходисалар деган маънони англатади. Мутафаккирлар дастлабки даврлардан бошлаб тарихга универсал билиш сифатида қараб келишган.

Ўтмишни қандай билиш мумкин? Ўтмиш бугунги кун билан, келажак билан қандай алоқада бўлади? У ёки бу ҳалқ тарихининг бир бутун универсал маъноси борми?

Албатта шу каби саволларга тарих фалсафаси жавоб беради. Демак, тарих фалсафасини яратиш учун бир бутун инсон эволюциясини, унинг маъно ва мазмунини таҳлил қилиш керак. Тарих фалсафаси — тарихни англаш, унинг орқага қайтмас жараёнини тушуниб олишdir.

Тарихий воқеалар ва жараёнларни ҳаққоний ва одилона билиш учун фалсафий методология талабларини чукур ўзлаштириб олиш катта аҳамият касб этади. Илмий фалсафий назария билан қуролланган олим бошқаларга нисбатан ўз фанининг моҳиятини, истиқболини чуқурроқ била олади.

Фалсафий методология ҳамма фанлар учун зарур бўлган умумий илмий билиш усулидир. "Аслида, тарих ва фалсафа мантиқий равишда бир-бирини тақозо этадиган, керак бўлса, тўлдирадиган, тараққиёт жараёнлари ҳақида яхлит тасаввур берадиган, оқ-корани фарқлашда асос бўладиган фанлардир«. [1]

Тарихий воқеаларни чукур ва атрофлича ўрганиб чиқиб, замон талабига жавоб берадиган Ватанимиз тарихини, янги ўкув қўлланмалар ва дарсликларни яратиш учун, энг аввало, тарих

фалсафасига оид бўлган илмий-назарий масалаларни, методологик муаммоларни яхши англаб олишимиз керак. Бу борада биринчи навбатда тарих нима, уни холисона ўрганиш бизга нима беради, деган саволга аниқ жавоб беришимиз зарур.

Инсон тарихий мавжудод сифатида вақтнинг давомийлигини ҳис қилиб, унда ўз зиммасига нималар юкланиши тушуниб яшашга интилади. Инсон ҳаётнинг маъносини англар экан, у нафакат бугунги кун ташвиши билан яшайди, балки ўтмиш ва келажак, ҳақида фикр юритиб яшайди.

Юонлар тарихга дунёни эстетик англаш, космоснинг гормонияси ва ундаги даврийликнинг якуни сифатида қараганлар. Космосда ҳам, инсон ҳаётида ҳам узлуксиз алмашиб, айланиш юз беришини қайд этдилар. Табиатда иссиқнинг — совуқ, ёзнинг — куз, қишининг — баҳор билан алмашинуви, ижтимоий ҳаётда эса яхшининг — ёмон, ёвузликнинг — эзгулик билан алмашинуви айланма шаклда бораётганини кўра билишди.

Инсон ўз тарихини ўзи яратади, ундаги муаммоларни келтириб чиқарувчи ҳам, ҳал қилиувчиси ҳам инсоннинг ўзидир. Тарих ўтмишда инсон туфайли содир бўлган хатти-харакатлар, воқеалар, жараёнларни ўрганадиган фандир. Ўтмишни билиши, ўз навбатида ўзликни англашнинг калитидир, чунки, ўзликни англаш тарихдан бошланади.

Ўзликни англаш дегани нима? Ўзликни англаш, биринчидан, инсон моҳияти; иккинчидан, унинг жамиятда тутган ўрни ва ижтимоий тараққиётдаги роли; учинчидан, ўзининг ички имкониятлари, қобилияtlари нимага қодир эканлигини англаш олиш демакдир. Бунга эришиш учун биз инсоннинг узок ўтмиш фаолиятида нималарга эришганини билишимиз зарур. Демак, тарих инсон фаолияти билан узвий боғлиқ бўлган, уни ҳар томонлама, мукаммал ўрганадиган, авлодлар тажрибасини таҳлил этадиган ва илмий хулосалар чиқарадиган фан соҳасидир. Шунинг учун ҳам тарих фани ҳамма вақт жамият тараққиётida катта ўрин эгаллаб келган ва ҳозир ҳам шундай бўлиб қолмоқда.

Тарих инсоннинг ўтмишдаги фаолияти туфайли вужудга келган воқеалар, жараёнларни жиддий ўрганадиган фан бўлса, унинг бугунги куннинг эҳтиёжлари, мафкураси, сиёсати, талабларидан келиб чиқиб янгича таҳлил қилиш, баҳолаш мумкинми деган савол пайдо бўлади. Мазкур саволга фалсафий жиҳатдан ёндашадиган бўлсак, шу айтиш жоизки, ўтмиш, бугунги кун ва келажак доимо ўзгаришда харакатда бўлиб турган воқеликнинг фазодаги ўзаро боғлиқ, маълум бир кўринишидир.

Тарих ғилдираги доимо ўтмишдан бугунги кунга, ундан келажакка қараб айланаверади. Бугунги кун ўтмишнинг инкори, айни вақтда уни давоми ҳамдир. Айни пайтда бугунги кунда келажак куртаклари ҳам мавжудир, чунки келажак бугунги кундан келиб чиқади. Шундай экан бугунги кун ва келажакни бир-биридан ажратиб, бир-бирига зид қўйиб таҳлил этиш мумкин эмас. Шу туфайли илгари содир бўлган тарихий воқеаларни ўзида акс эттирган турли-туман манбаалар, ашёлар авлоддан-авлодга мерос сифатида ўтиб тарихимиз, маданиятимизнинг узлуксизлигини таъминлайди.

Инглиз олими Коллингвуд таъкидлаганидек, «агар тарих фанининг вазифаси ўтмишда юзага келган ҳодисалар, воқеалар тўғрисида маълумот тўплаш билан чегараланган бўлса, унда тарихнинг амалиётга нафи тегиши амри маҳолдир».

Аксинча, агар тарихда содир бўлган воқеалар бизгача етиб келган манбалар тагида яшириниб ётган бўлса, унда тарихнинг амалиёт учун фойдалигида ҳеч қандай шубҳа бўлмаслиги тайиндир».

Ўтмиш воқеалари бугунги кунгача бизга етиб келган манбаларда мавжуд бўлиб ҳаётимиз билан чамбарчас боғланиб кетган экан, уларни ҳозирги замон фан ютуқлари ёрдамида атрофлича мустақиллик мафкурасига таяниб чукурроқ ва холисона ўрганиш, таҳлил қилиш тарих фанини ижодий ривожлантиришга, жамиятимизда содир бўлаётган ўзгаришлар моҳиятини яққолроқ кўринишига, баҳолашга ёрдам беради.

Шундай экан, биринчи Президентимиз Ислом Каримов ташаббуси билан Ватанимиз тарихини мустақиллик ғоялари, мафкураси асосида янгидан яратиш кўндаланг қилиб қўйилганлиги табиий ҳолдир.

Шўро даврида тарихимиз атайлаб сохталаштирилганини эътиборга олсак, асл тарихимизни тиклаш қонуний зарурият ҳолдир. Шуни алоҳида қайд этиш лозимки, ўтмиш тарихимиз нафақат бугунги куннинг муаммоларини ҳал қилишда, балки келажакни билишда ҳам аҳамиятга моликдир. Айрим олимларнинг фикрича тарих ўтмишда бир марта содир бўлиб бошқа такрорланмайдиган яккаю-ягона воқеаларни ўрганадиган. Шу туфайли тарих келажакни олдиндан кўра билишга ожиз эмиш. И.Кант, Виндельбанд, Риккерт, Мойернинг ёзишича табиий фанлар нарса ва ҳодисаларнинг фундаментал қонуниятларини ўрганади, шунинг учун улар келажакда содир бўладиган жараёнларнинг оқибатларини олдиндан кўрсатиб беролади. Тарих эса, ўтмишда бир марта содир бўлиб, такрорланмайдиган яква воқеани ифодалайдиган фан, унинг вазифасига келажакни тахминлаш, башорат қилиш кирмайди. Тўғри, тарих воқеалари индивидуал тавсилотга эга. Лекин шундай бўлсада, тарих воқеалари доимо такрорланиб келган ва (айнан эмас, ўхшаш ҳолда) ҳозирги кунда ҳам шундай бўлиб келмоқда.

Тарих воқеалари ижтимоий қонуниятлар асосида содир бўладиган жараёндир. Шундай экан, тарих қонуниятларига асосланган ҳолда жамият тараққиёти йўналишлари башорат қилиш мумкин.

Адабиётлар

1. Каримов И.А. БМТ саммитининг минг йиллик ривожланиш мақсадларига бағишлиланган ялпи мажлисидаги нутқ.- Т.: Ўзбекистон, 2010.
2. Каримов И.А. Ўзбекистон мустақилликка эришиш остонасида. Т:Ўзбекистон,2011
3. Каримов И.А. Буюк ва муқаддассан мустақил ватан. Ўзбекистон мустақиллигининг 20 йиллигига бағишлиланган маъруза. Т.: Ўзбекистон, 2011
4. Романенко Ю.М. Битые и естество: Онтология метафизика как три типии философского знаний. М., 2003. 784
5. Фалсафа асослари. Назаров К. таҳрири остида.-Т.: Шарқ, 2005
6. Гарб фалсафаси. Назаров К. таҳрири остида.-Т.: Шарқ, 2005.
7. Жаҳон фалсафаси тарихидан лавҳалар. Назаров К. таҳрири остида. —Т.: Шарқ, 2004

Linklar

1. Каримов И.А. Миллий истиқлол мафкураси — ҳалқ эътиқоди ва буюк келажакка ишончдир. Т.: «Ўзбекистон», 2000, 27-бет.